

REDAKCIJOS KOLEGIJOS TRIBŪNA

(Nr.48)

Redkolegijos vardu

Vytautas
RADŽVILAS

SUJAUKTOS SĄVOKOS KAINA: PILIETINĖ AR PILIETIŠKA VISUOMENĖ? (VI)

Komunizmo kūrimo patirtis atskleidė ne tik tai, kad būna milžiniškas atotrūkis tarp viešai deklaruojamo ir iš tiesų siekiamo politinio tikslo. Jis taip pat įtikinamai parodė, kad užsimojus įgyvendinti utopinį, taigi iš pirmo žvilgsnio beprasmišką ir net absurdišką, politinį projektą vis dėlto įmanoma pasiekti, o ir pasiekama, konkrečių ir apčiuopiamų rezultatų. Jie yra tarsi šalutinis, tačiau dėl to ne mažiau realus pastangų įgyvendinti neįmanomus dalykus padarinys. Aišku, galima sakyti, kad nevykęs komunistinis eksperimentas buvo tiesiog pasmerktas žlugti. Tačiau tai nekeičia fakto, kad kovojant už „viso pasaulio darbo žmonių laisvę“ ir statant būsimą „teisingą ir humanišką“ komunistinę visuomenę didžiulėje pasaulio dalyje radosi ir įsitvirtino komunistinė vergovinė imperija. Jos valdovai susikūrė gerovę ir klestėjo išnaudodami milijonų jų „laisvinamų“ ir į „šviesų žmonijos rytojų“ vedamų vergų triušą.

Šis puikiai žinomas ir banalus faktas savaime nėra įdomus ir jo nevertėtų net priminti, jeigu perkeltas į platesnį kontekstą jis nesuspindėtų nauja ir kiek netikėta šviesa, išryškinančia vieną didelę, bet beveik niekada neaptariamą mūsų dienų keistenybę. Jau ketvirtį amžiaus monotoniškai kartojama ideologinė mantra, kad išsilaisvinusių iš komunistinės vergijos Vidurio ir Rytų Europos šalių didysis strateginis tikslas turi būti siekis sugrįžti į Vakarus - visapusiškai integruotis į liberalaus demokratinio ir kapitalistinio šiuolaikinio Vakarų pasaulio kultūrinę ir geopolitinę erdvę. Pastangos sukurti šiose šalyse atviras pilietines visuomenes laikomos vienu iš svarbiausių žingsnių šio aistringai siekiamo tikslo link.

Tačiau būtent toji ideologiniu įkarščiu ir net fanatizmu alsuojanti aistra kaip tik ir trukdo pastebėti tik ką minėtą keistenybę. Ji iš karto krenta į akis pažvelgus į liberalizmo ir komunizmo santykį iš kiek platesnės teorinės ir istorinės perspektyvos. Žvelgiant iš jos gerai matyti, kad komunizmas apskritai yra ne kas kita, o pirmiausia patologinis atsakas į jį išprovokavusio ir galiausiai pagimdžiusio vakarietiškojo liberalizmo patologijas. XX a. komunistinis eksperimentas buvo beviltiškas, nevykęs ir galiausiai pragaištingas mėginimas išgydyti pačioje liberalizmo prigimtyje - pamatiniuose jo principuose - užkoduotas iš principo nepagydomas ligas. Tad ką, žvelgiant per tokios istorinės perspektyvos prizmę, vis dėlto iš tiesų reiškia pati grįžimo į Vakarus idėja? Kur - tai yra, į kokius Vakarus - veržiamasi? Ar įmanoma atsukti istorijos ratą ir grįžti ten, kur jau būta? Ar tokiu grįžimu nėra praktiškai įgyvendinama dar Šaltojo karo įkarštyje Vakaruose plėtota ir

skelbta dviejų socialinių ir politinių sistemų - vakarietiškos kapitalistinės ir rytietiškos socialistinės - neišvengiamos „konvergencijos“, tai yra laipsniško suartėjimo ir galop visiško susilieimo idėja? Tad ar žvelgiant per šios idėjos prizmę grįžimas į Vakarus nėra savotiškas judėjimas užburtu ratu ir - jeigu jis apskritai galimas - savaime netampa mėginimu gydyti pokomunistinės visuomenės kūne žlugusio eksperimento paliktas piktžaidzes jas sukėlusiomis priežastimis? Ar negali būti, kad šitaip akelai vedama į postmodernius - per pusę amžiaus neatpažįstamai ir negrįžtamai pasikeitusius - Vakarus tarybinio komunizmo dvasiškai, moraliai ir materialiai nustekenta visuomenė ne tik kad neatsigaus ir neatgims, bet, priešingai, iš komunizmo paveldėtos jos negalios tik didės ir bus toliau judama vis gilesnio visapusiško nuosmukio keliu?

„plastišką“ žmogišką medžiagą, siekiant iš jos pagaminti kiek kitokio tipo ateities žmogų - „pagerintą“ ir todėl „tobulesnį“ nenusisekusio komunistinio žmogaus antrininką. Būtent šis užmojis ir lemia, kad atviros pilietinės visuomenės kūrėjams esamos „vis dar pernelyg uždaros“, valdomos „atgyvenusių prietarų“ visuomenės yra tokie pat inžinerinių bandymų poligonai, o šioms visuomenėms priklausantys „pasenusiais stereotipais“ besivadovaujantys žmonės yra tokie pat eksperimentiniai triušiai, kokiais komunizmo statytojams buvo tapusios jų užvaldytų šalių visuomenės ir pavergti tų šalių žmonės. Tokių panašumų sąrašą būtų galima tęsti, tačiau ir šių pakanka iškelti principinį ir atviros pilietinės visuomenės kūrėjams bei šalininkams didžiai nepatogų ir nemalonų klausimą. Jis gali atrodyti ne tik kad „nepolitkorektiškas“, bet ir nuskambėti kaip kone šventvagiškas. Tai būtų klausimas

juos svaigančią ir šitaip skatinančią sava-noriškai pasivergti prigimtinę laisvę.

Ši net sąlygiškai „uždara“ pilietinė visuomenė steigianti laisvę gali absoliučiai išsiskleisti tik tobulai „atviroje“ pilietinėje visuomenėje - visuomenėje, kurioje iš principo neturi likti jokių „prietarų“ ir „stereotipų“, galinčių kaip nors iš anksto varžyti individo troškimų raišką. Toji raiška privalo būti specifiskai postmoderni - visiškai „laisva ir atvira“, tai yra netrukdoma iki pat XX a. vidurio moderniose Vakarų pilietinėse visuomenėse vis dėlto iš inercijos dar veikusią tradicinių moralės normų ir į jas dar orientuotą valstybės teisiškai nustatomų individų elgesio ribojimų. Taigi aiškėja, kokio valdymo būdą stengiasi įtvirtinti nuožmiai su „praeities atgyvenomis“ besigrumiantys atviros pilietinės visuomenės statytojai. Šalinant „prietarus“ ir „stereotipus“ yra be paliovos „laisvinami“ individų troškimai suteikinant jiems vis naujų „žmo-

Į šiuos gyvybiškai svarbius klausimus ne tik kad neatsakytų - oficialiuose akademinuose ir politiniuose sluoksniuose jie yra tabu, tad nekeliama ir nesvarstoma. Toji tyla yra savaime iškalbinga ir kai ką primena: visuotinai tvyrantis savanoriškai prisiimtas ideologinis „politkorektiškumas“ lyg ir išsilaisvinusiose pokomunistinėse visuomenėse tapo tokiu pačiu moralinį bei politinį baiktumą skatinančiu ir intelektualinio sąstingio atmosferą kuriančiu veiksmu, kokie anksčiau buvo vedliū į „šviesų komunistinę ateitį“ visuomenei primestas atviras ideologinis diktatas ir jį palaikanti šiurkšti politinė prievarta. Tačiau šis panašumas, kai abi - komunistinė ir atvira pilietinė - visuomenės kuriamos pasitelkus ideologinės ir politinės prievartos įrankius, yra tik ledkalnio viršūnė. Pradėjus vynioti tokių panašumų kamuolį jų išryškėja ištisa virtinė.

Taigi mėginimas sukurti naują ateities žmogų buvo absoliučiai būtinas komunizmo statybos elementas. Tačiau jis juk nesvetimas ir atviros pilietinės visuomenės kūrėjams. Kaip jau minėta, tokios visuomenės „atvirumo“ esmė yra ne ideologiniai ir propagandiniai tikslais išryškinami ir aukštinami patraukliai atrodantys išoriniai jos bruožai. Tikrasis ir svarbiausias „atvirumą“ kuriantis ir laiduojantis veiksnys, lemiantis pačią šios visuomenės prigimtį, yra jos statytojų užmojis nevaržomai perdirbinėti

▶ Mėginimas sukurti naują ateities žmogų buvo absoliučiai būtinas komunizmo statybos elementas. Tačiau jis juk nesvetimas ir atviros pilietinės visuomenės kūrėjams

apie reikalo esmę, ir jį galima formuluoti taip: ar dedamos milžiniškos pastangos ir skiriamas didžiulės lėšos kurti pokomunistinėse šalyse atviras pilietines visuomenes paprasčiausiai nėra socialinės ir antropologinės inžinerijos projektas, kuriuo iš tikrųjų siekiama tik „pervarkyti“ ir „patbulinti“ vakarykščius komunistinės imperijos vergus taip, kad jie taptų šiuolaikiškais ir efektyviais valdomais bei išnaudojamais vergais? Toks „pervarkymas“ reikštų tai, kad jie tiesiog būtų geriau „pritaikyti“ prie naujo ir pažangesnio jų valdymo būdo, kai valdoma pasitelkus nebe totalitarinės politinės diktatūros ir centralizuoto ūkio valdymo, bet liberalios demokratijos ir laisvos rinkos mechanizmus, leidžiančius be paliovos „gaminėti“ ir tikslingai bei dozuotai jiems „tiekti“

gaus teisių“ rangą. Tokiems troškimams būdinga viena savybė - juos norima ir siekiama žūbtūt patenkinti. Todėl kas turi galią juos išpildyti arba ne, tas įgyja galią valdyti žmones ypatingu būdu - žaisdamas jų troškimais. Ir juo labiau išlaisvinami vis „atviresne“ tampa pilietinės visuomenės narių troškimai - juo jų randasi daugiau ir juo labiau jie darosi „netradiciniai“, tai yra „ekstremalesni“ ir beatodairiškesni - juo sparčiau stiprėja tokios visuomenės valdytojų ir vedlių įtaka ir valdžia. Tad nėra jau taip sunku perprasti, kokie iš tiesų yra statant atvirą pilietinę visuomenę įtvirtinamo „pažangesnio“ valdymo būdo prigimtis ir tikslas: toks valdymas iš esmės yra ne kas kita, o kryptinga ir metodiška individų troškimų valdysena, sakant kiek tiesmukiškiau - paprasčiausiai gerai organizuota ir profesionaliai įgyvendinama jų išlaisvinamų instinktų vadyba.

Tačiau tai yra itin savita vadyba - ją pasitelkus vykdomas socialinės ir antropologinės inžinerijos projektas pagaminti „naują“ atviros pasaulinės pilietinės visuomenės žmogų, savo mastais ir užmojais niekuo nenusileidžiantis komunistiniam tokio pat „naujo žmogaus“ kūrimo eksperimentui. Tad tenka klausti toliau: kaip realiai veikia tokios vadybos mechanizmas, o svarbiausia - kaip galėtų ir turėtų atrodyti tas būsimasis visiškai „atviras“ pasaulinės pilietinės žmonijos narys - tobulas pasaulio pilietis?